

COMUNICACIÓ

Francesc Morfuleda: *Per què han ennegrit les muntanyes i les omple una bromada? L'afortunat pas del barquer Caront en la poesia popular*

«HERMES.- Si et sembla bé, barquer, passarem comptes de tot el que em deus fins ara i així no ens haurem de barallar més endavant.

CARONT.- Passem comptes, Hermes; millor que tot estigui clar, ens estalviarem maldecaps.

HERMES.- L'àncora que vaig portar per encàrrec teu, cinc dracmes.

CARONT.- M'ho fas molt car!

HERMES.- Per Hades, cinc dracmes és el que en vaig pagar! Una corretja per al rem, dos òbols.

CARONT.- Això fa cinc dracmes i dos òbols.

HERMES.- I una agulla de sargir per a la vela. Vaig pagar-ne cinc òbols.

CARONT.- Afegeix-los a la llista.

HERMES.- I la cera per tapar els forats de la teva barqueta, els claus i la mica de corda amb què vas fer el braç de l'antena, dues dracmes tot plegat.

CARONT.- M'ho fas barat això també!

HERMES.- Si no m'he deixat res en el recompte, ja està tot. Bé, així quan dius que m'ho pagaràs, això?

CARONT.- En aquest moment, Hermes, m'és impossible. Ara bé, si una epidèmia o una guerra m'envia una remesa generosa de morts podré fer un bon calaix estafant-los amb el preu del passatge.

HERMES.- O sigui que per poder cobrar m'he d'asseure aquí i m'he de posar a pregar perquè s'esdevinguin les pitjors desgràcies imaginables.

CARONT.- No hi ha cap altra solució, Hermes. Ara, com pots veure, no m'arriben gaires clients, estem en temps de pau.

HERMES.- Més val així, encara que haguem d'esperar per cobrar el teu deute. Canviant de tema, Caront, tu saps com eren els que

venien abans, homes valerosos, amarats de sang i plens de ferides, la majoria. Ara, en canvi, arriben enverinats pels fills o les dones, amb l'estómac o les cames inflades a causa de la vida regalada, pàl·lids i miserables, en fi, no s'assemblen gens als d'abans. La majoria vénen aquí com a conseqüència de maquinacions que fan els uns contra els altres a causa dels diners –aquesta, si més no, és la impressió que fan.

CARONT.- Ai Hermes, els diners són una cosa molt atractiva.

HERMES.- Doncs així no et semblarà malament que et reclami el deute amb insistència»¹.

[I a fe de Déu que els clients de Caront no són els que antany creuaven les aigües del sinistre Aqueront. La queixa d'Hermes, doncs, el veloç missatger diví de casc i sandàlies alades, que tan i tan bé va saber retratar Cellini, té bona part de raó. Fixem-nos, si no, amb qui se les ha d'haver tot seguit el funest Caront:]

«CARONT.- Paga el passatge, maleït!

MENIP.- Ja pots cridar tant com vulguis, Caront!

CARONT.- Et dic que paguis el transport!

MENIP.- D'on no n'hi ha no en pot rajar.

CARONT.- Però com hi pot haver algú que no tingui ni un trist òbol?

MENIP.- No sé si hi ha ningú més; jo no en tinc cap ni un.

CARONT.- Miserable! Si no em pagues t'escanyaré, t'ho juro per Plutó.

MENIP.- I jo t'obriré el cap amb el meu gaiato.

CARONT.- Doncs hauràs fet aquesta travessia tan llarga per a no res.

MENIP.- Que et pagui Hermes, ja que ha estat ell qui m'ha lliurat a tu.

HERMES.- Només em faltava això, per Zeus, haver de pagar pels morts.

1. LLUCIÀ, *Diàlegs*, Introducció, traducció i notes d'Albert Berrio, Col·lecció L'Esparver Clàssic, 13, Barcelona: Edicions de La Magrana, 1995. pp. 154 - 155.

CARONT.- No m'apartaré de tu.

MENIP.- Doncs si és així, ja pots treure la nau a sec i esperar assegut.

Com vols que et doni el que no tinc?

CARONT.- Però tu no sabbies que calia portar un òbol?

MENIP.- Sí que ho sabia, però no en tenia cap. Què havia de fer?

Havia de quedar-me sense morir, per culpa d'això?

CARONT.- Així, pretens ser l'únic que pugui vantar-se d'haver fet el trajecte de franc?

MENIP.- De cap manera, amic meu! He tret aigua del fons de la barca, t'he ajudat a remar i he estat l'únic passatger que no ha plorat.

CARONT.- Tot això no té res a veure amb el barquer: un òbol, m'has de pagar un òbol. No pot ser d'una altra manera.

MENIP.- Si és així, torna'm a la vida!

CARONT.- Deus estar de broma! I que Èac m'ompli de garrotades...

MENIP.- No m'atabalis, doncs.

CARONT.- Ensenya'm què hi tens, al sarró.

MENIP.- Tramussos, en vols?, i un àpat d'Hècate.

CARONT.- D'on l'has tret aquest gos, Hermes? Quina xerrameca durant la travessia! Rient-se i fent befa de tots els passatgers, cantant ell sol, mentre els altres ploriquejaven.

HERMES.- És que no ho saps, Caront, quin home has dut a la barca? És algú totalment lliure, algú que no es deixa inflar el cap per res. M'estic referint a Menip»².

Heus aquí uns fragments de literatura grega antiga escrits, com resulta evident, amb una prosa certament divertida i mordaç. Fins i tot podríem dir corrosiva. Pobres cínics, ells i la seva moderna idea de llibertat—aquella antiga *apatheia* que només obtindrem si sabem deslligar l'ànima de tots els influxos exteriors i som capaços d'encalmar l'esperit— en surten prou ridiculitzats i malparats.

Pertanyen, en efecte, a un escriptor grec que curiosament va escriure la seva obra quan Roma i el llatí s'havien ensenyorit del

2. LLUCIÀ, *op. cit.* pp. 121-122.

món. És, per tant, un autor que no ha conegut directament el món de la *polis* clàssica i que sent per la mitologia dels seus avantpassats no un *credo* sinó una simpatia d'artista i un viu aprecí no molt distant —suposem— del que actualment podem tenir nosaltres. Per això, és clar, fins i tot pot fer burla del pensament escatològic anterior. Em refereixo a Lluçà de Samòsata, escriptor prolífic, i, més concretament, a dos diàlegs inclosos en l'obra *Diàlegs dels morts*. I he seleccionat aquests dos fragments perquè a continuació vull parlar-vos de la figura de Caront.

De barba grisa i hirsuta, apedaçat i malgirbat, Caront fou per als antics clàssics el vell barquer que s'ocupava de la fúnebre travessia que feien les ànimes dels difunts, d'una a l'altra riba de l'Aqueront, a través d'un seguit de llacunes d'aigües estanyades i insalubres, fins a atènyer el regne dels difunts: l'obscur Hades. El monstruós ca Cèrber, de tres testes, donava la benvinguda a les ànimes acabades de desembarcar i sempre a l'aguait, amb tota la seva fúria i salvatgia, tenia cura que cap d'elles no emprengués el camí de retorn cap a l'altre costat. De fet, aquest periple de la tenebra a la llum no existia, perquè el viatge amb Caront era irreversible i la navegació damunt aquelles aigües pestilentes feia que les ànimes perdessin fatalment la memòria i oblidessin per sempre més tota la vida terrenal anterior.

Així, doncs, la riba enllotada, coberta de canyes, veia l'anar i venir incessant de Caront, col·locat a la punta de la seva góndola mentre marcava el ritme de les remades compassades amb la perxa. Sempre tirànic i brutal, tothora insensible i despietat, Caront no coneixia la compassió i feia menyspreu de les súpliques que li adreçaven les atemorides ànimes. Fred el deixaven també els retrats amb què clamaven els tripulants per haver estat inclosos pel barquer entre el malaurat rol de la seva nau. Heus ací l'infeliç Alcestit en els versos d'Eurípides que tan bells féu sonar en la nostra llengua el gran poeta català, capaç d'una traducció literal i literària:

Ja veig el doble rem, ja veig la barca,
i el barquer dels difunts
amb la mà sobre l'asta, el vell Caront,
ja em crida: “Per què trigues?
Cuita a venir, que em tens entretingut!”

Així impacient em dóna pressa.

Ai las! De quina amarga travessia ha fet esment!³

Caront hagué d'infringir una sola vegada l'ordre establert i hagué de veure com se li escapava cap al món dels difunts un ésser viu; és clar que estem parlant del brau fill d'Alcmena, el forçut Hèrcules, el qual l'apallissà amb l'asta fins que aconseguí el seu passatge il·legítim. I, a sobre, aquest polissó no va lliurar l'òbol prescriptiu. Caront, no cal dir-ho, meresqué dels genis infernals un càstig exemplar: romandre encadenat un any sencer.

Hi ha, però, un altre vivent que creuà el llindar de l'Hades. El cèlebre Eneas, escollit potser per al més noble i alt dels designis. D'aquesta manera els hexàmetres de Virgili ens descriuen el moment precís de l'entrada de l'heroi troià a l'Avern. La traducció és, en aquest cas, del llatí Miquel Dolç i els versos conserven, sens dubte, la gravetat de la llengua mare:

Mena el camí llavors al riu Aqueront, dins el Tàrtar.

És tot ell un avenc agitat de llot, una gorga
vasta que bull i dins el Còcit escup la fanguera.

Un horrible barquer vigila aquest riu i les aigües,
d'esgarrifosa sutzor, Caront: inculca i blanquina,
llarga li cau la barba; els seus ulls són flames immòbils;
sòrdid li penja, fermat amb un nus, un drap a l'espallla.

Ell condueix la barca amb la perxa, arranja les veles
i tragina en el buc rovellat les ombres dels cossos,
ja envellit, mes d'un déu amb la ferma i verda vellura.

Tot un tropell allà dispersit s'abocava a la riba:
mares, marits, així com magnànims herois que reteren
ja llur cos a la vida, infants, donzelles intactes,
nois davant l'esguard de llurs pares pujats a la pira,
tants com fulles rapides pels freds primers de l'autumne
i caigudes pel bosc, com ocells, vinguts de l'onada,
que per la terra formen estols quan l'hivern els arruixa
d'ultramar i els tramet devers solellosos països.

3. EURÍPIDES, *Alcestis*, vv. 254 ss, traducció de Carles Riba, Clàssics Curial, 2, Barcelona: Curial, 1985, 3a.edició, p. 78.

Que els deixés traspassar primers dempeus li pregaven,
i estenien les mans per l'enyor de l'altra ribera.
L'aspre nauixer, però, rep adés els uns, ara els altres,
i rebutja els qui deixa empenyent-los lluny de la sorra⁴.

L'any 1866 Nikólaos G. Politis, catedràtic de Laografia a la Universitat Nacional d'Atenes, publicava un llibre molt esperat a Grècia. El llibre tenia un títol prou clar, *Selecció de cançons del poble grec*, i recollia bona part del material folklòric que ell mateix havia reunit en les seves innumerables sortides per tot el territori de l'Hel·lenisme, ço és, arreu on després de tants i tants anys sota la fèrula turca, talment un prodigi, es parlava encara la llengua grega.

Per què han ennegrit les muntanyes i les omple una bromada?
Potser el vent les combat, potser la pluja les colpeja?
Ni el vent no les combat, ni la pluja les colpeja,
només és que Caront passa amb aquells que ja finaren.
Estira els joves per davant, els avis pel darrera
i les tendres criatures a la sella s'arregleren.
Súpriques li fan els vells, els joves s'agenollen,
i les petites criatures amb les mans fan una creu:
“Caront meu, passa pel poble, atura't a la font,
perquè hi puguin beure els vells i els joves hi llancin pedres,
i les petites criatures rams de flors hi reuneixin”.
“Si passés ara pel poble i m'aturo a la font,
vindran les mares per l'aigua, em reconeixeran els fills,
es retrobaran les parelles i separació ja no hi haurà⁵.”

Efectivament, la poesia popular s'havia fet dipositària, i d'una manera extraordinària, d'aquella tradició tan antiga que tot just suara, molt breument, intentava perfilar. I els grecs, en aquest

4. VIRGILI, *L'Eneida*, VI, vv. 295 – 316, traducció poètica de Miquel Dolç, Barcelona, Alpha, 1958.

5. Nikólaos G. POLITIS, *Selecció de cants del poble grec*, edició a cura d'Achilleas F. Zárbanos, col·lecció Grámmata / Logotechnia, 185, Atenes: Edicions Grámmata, 1991, p. 267 (en grec). Es tracta d'una reimpressió de l'obra original grega editada a Atenes l'any 1866.

moment a la recerca d'elements d'identitat, no podien deixar escapar aquesta oportunitat. És així com la majoria de cançoners i aplecs de cançons que recolliren aquesta veu poètica que rajava espontàniament de la boca d'un poble de pastors i semianalfabet –i no és cap exageració, perquè certament Grècia, a finals del segle XIX era un país molt petit, molt nou, que tot just començava a assaborir la llibertat després d'una duríssima opressió enemiga– celebraren que la figura de Caront s'hagués preservat en l'ànim del poble com a protagonista d'un gran nombre de planys fúnebres, els *moirologia* que són els *cants* contra la fatalitat del *desti* i la pèrdua d'un ésser estimat.

De fet, alguns cançoners foren fets amb aquest propòsit polític nacionalista. Davant els atacs de la majoria d'il·lustrats europeus que, de primer, amb el seu filohel·lenisme havien lluitat contra l'enemic i a favor de la independència dels grecs i, tot seguit, s'havien girat contra els grecs perquè, i cito literalment unes paraules de Fallmerayer, «no hi ha una sola gota de sang hel·lènica, pura de tota mescla, en les venes de la població cristiana de la Grècia moderna»⁶, calia demostrar d'una manera fefaent que els grecs continuaven essent els hereus legítims de la glòria passada i, per tant, el fulgor d'aquella Grècia que havia estat llum i bressol de la civilització no s'havia extingit completament. D'aquesta manera, hom podia reivindicar-se amb més energia i majors arguments com un descendent directe d'aquell passat ja tramuntat.

En aquests planys moderns, Caront apareix com un ésser desprietat i inflexible davant els precés de les víctimes, tot i que algunes vegades intenta justificar-se dient que actua seguint les ordres de Déu (alguna cosa irremeiablement havia de canviar: els anys no passen mai perquè sí). La imaginació del poble ha inventat fins i tot una mare per al nostre personatge, la Carontissa, que sovint censura al fill la duresa del seu cor. D'aquesta manera, ploraven al petit poble de Neochori, al Peloponès, la mort mai concebible d'un infant en una versió recollida l'any 1975 pel Centre de Recerca Folklorica de l'Acadèmia d'Atenes.

6. La citació prové indirectament de l'obra d'A. A. VASILIEV, *Historia del Imperio Bizantino*, traducció de J.G. de Luces, Barcelona: Editorial Iberia, 1946, vol. I, p. 218.

Ahir, abans-d'ahir, passava pel cementiri.
A Caront sa mare renyava, a Caront sa mare renya:
- “Fill meu, per què la volies aquesta dolça criatura?
Li cuino i no em menja, li paro el llit i no em dorm;
vol tornar a casa seva, per trobar-se amb els germans⁷.”

De les muntanyes de l'Epir, a la frontera septentrional amb Albània, prové aquesta altra cançó, la darrera, que manté aquell ritme viu propi de la poesia popular i que segueix perfectament –quina musa inspira el poble!– el vers políctic de quinze síl·labes eminentment popular. Aquesta versió és recollida en uns poblus que conformen la comarca dita Àgrafa, perquè precisament no estava inscrita en el primer cens que es féu de Grècia. Allí, és clar, també apareix Caront per a personificar la mort. No és damunt la barca, sinó dalt un cavall.

Qui té de pedra el cor, aquell vull que no es doblegui,
perquè us diré un trist plany, que tot ell és fet de pena.
De les vídues no ha sortit, ni tampoc de maridades.
Fou la mare de Caront, un plany féu de la tonada:
“Amagueu les criatures, que els germans les protegeixin,
les dones d'homes bons, que amaguin llurs esposos,
caçador n'és el meu fill, tinc un fill que n'és corsari,
de nits ell en dóna tombs, el botí se'l pren a l'alba,
on n'hi ha tres n'arrenca un parell, on n'hi ha dos un n'arrossega,
i allí on n'hi ha un de tot sol, aquell prou que l'extermina.”
Guaiteu-lo bé com baixa, un genet enmig dels camps.
Negre és ell, negre vesteix, i negre és també el cavall.
De doble tall l'estilet porta, fora la beina hi duu l'espasa,
per als cors usa estilet, per als caps s'ho fa amb l'espasa⁸.

És així, doncs, com a Grècia la poesia popular fou un argument que sostingueren durant el segle XIX els forjadors de la pàtria grega

7. KEEL. Centre de Recerca del Folklore Grec (*Kentro Èrefnas El-linikis Laografias*) de l'Acadèmia d'Atenes, núm. 3805, pp. 39-40. Plany recollit a Neochori, Peloponès, per Eleni Psichoiú.

8. Nikólaos G. POLITIS, *op. cit.* p. 267. Cf. Panaiotis S. FOTIU – Nikos B. LITIS, *Cançons populars del Nord de l'Epir*, Atenes: Edicions Nefeli, 1995, pp. 61 – 70 (en grec).

per tal de mostrar-se com a legítims continuadors de la raça hel·lènica. Tal vegada, vistes avui les coses, semblen una mica exagerades. Tanmateix, no es pot negar que certes tradicions s'han conservat al llarg dels segles amb una força extraordinària. I, és clar, en aquests «Col·loquis» dedicats a la poesia, bo serà de notar l'ús de la poesia com a arma política.

Pausànias, l'infatigable viatger, meticulós narrador de les seves excursions, tingué l'oportunitat de passejar-se per Delfos, durant el segle II dC, i contemplar el meravellós fresc de Polignot que els cnidis havien col·locat en el seu temple per a glòria i honor d'Apol·lo, senyor del santuari. S'hi representava el descens d'Odisseu a l'Hades per aconseguir el consell del savi Tirèsias just en el moment de l'encontre amb Caront. Avui només ens queda el consol de llegir-ne la descripció en les pàgines del *Recorregut de Grècia* de l'escriptor. Ara bé, sempre podrem contemplar i admirar la figura del barquer de l'Aqueront en les belles *lekythoi* àtiques de terra blanca, els vasos on els antics dipositaren un dia les cendres dels éssers més estimats.

Recordo perfectament una terrissa d'una vitrina del Museu Arqueològic Nacional d'Atenes perquè em va impressionar des del primer instant: el despietat Caront acabava d'embarcar una tendra criatura al buc i, des de la riba, abans del comiat definitiu, la mare, segurament per assuaujar la insuportable solitud de l'infant en el més enllà, amb un gest de debò emocionant, estira els braços per oferir al fill un ànec. Sempre he estat convençut que Caront, almenys aquesta vegada, acceptava l'animaló...

COL·LOQUI

Ignasi Roviró: De la seva intervenció m'han agradat moltes coses. En destacaré només una: ens ha parlat de la utilització política de la poesia. Aquest motiu que ha considerat en l'Antiguitat és una constant també en els segles XVIII i XIX. És evident que els folkloristes que recullen cants populars a Alemanya i Anglaterra d'aquells temps sovint agafen un motiu poètic popular amb finalitats polítiques, com ara per construir una nació. També al nostre país vivíem aquest fet amb l'aplec romàntic de les cançons durant la nostra Renaixença.

Jordi Sales: Lligat amb això, amb l'aspecte polític, i responent a en Salvi, deixeu-me dir això. Una cosa que ha dit sobre el romàntics és clara: la seva poesia no és lírica. Ara bé, «poesia metafísica» és una manera de dir que tampoc no m'agrada. No m'agrada gens, perquè també formen una nació... Són moltes coses... Alguna cosa passa amb els romàntics que ens han fixat la feina de poeta com la de qui porta el pes d'una comunitat, una comunitat que ells ajuden a construir. De fet, ja ho trobem en el primer poeta, Homer. Els grecs són grecs perquè llegeixen Homer. En l'Ió, Ió ve de guanyar el que per a mossèn Cinto eren els Jocs Florals; els qui escolten Ió constitueixen el poble grec políticament convocat. Sobre això, el professor Bleucia deia que l'existència del poeta s'assembla més als nostres cantants de rock que no pas al professor que treballa en cercles íntims. En la poesia existeix una dimensió política perquè el poeta convoca un públic. Així, per exemple, és Homer qui fa el poble, qui ha ensenyat als grecs tot el que saben. La poesia té sempre aquesta possibilitat de fer comunitat...

Salvi Turró: La poesia de què parlava és «metafísica» almenys en el sentit de síntesi de la totalitat. I el que volen fer els fundadors d'aquest gènere encara no és ben bé el moment fundacional d'un poble. Això ho faran poetes posteriors: Humboldt, Heine, Green... En el moment fundacional no hi ha connotacions polítiques: Schlegel és, com Novalis, un republicà universalista. La meva matisació a la intervenció d'en Jordi Sales és doncs aquesta: la poesia en qüestió té dos moments: el primer «metafísic», que no està associat amb el destí d'un poble, i només després apareixerà el segon sentit, «polític», ara ja sí lligat al destí d'un poble.